

УДК 947. 04 “1896 – 1944”

М 42

Оксана МЕДВІДЬ

**ВІЙСЬКОВО-МЕМУАРНІ СТУДІЇ
ТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ДМИТРА ПАЛІЄВА**

У статті проаналізовано наукові студії Д. Палієва з воєнної історії України ХХ ст., а саме історії легіону Українських січових стрільців, Листопадової революції 1918 р. на західноукраїнських землях, участі Галицької армії в українсько-польській війні 1918 – 1919 рр., українського національно-визвольного руху у Польщі 1921 – 1939 рр. Показано цінність творчого доробку Д. Палієва для розвитку вітчизняної військової історичної науки.

Ключові слова: Дмитро Паліїв, легіон УСС, Галицька армія, національно-визвольний рух.

Постановка проблеми. Українська військова історична наука виникла після визвольної боротьби 1917 – 1921 рр. Саме тоді український політикум сформував перші національні (не лише за призовом, але й за духом) військові формування, які у 1918 – 1920 рр. стали зародком армії ЗУНР і УНР. Власне це військово-політичне середовище дало Україні сотні старшин, десятки комбатантських організацій і пресових органів, довкола яких гуртувалися ті, хто любить історію, а отже, розвивалася українська військово-історична думка. У когорті військових істориків України першої половини ХХ ст., услід за М. Какуріним, М. Капустянським, Д. Микитюком, М. Омеляновичем-Павленком, В. Петрівим, О. Удовиченком, Л. Шанковським, можна сміливо назвати Дмитра Палієва, творчий доробок якого ще не був предметом спеціального розгляду.

Аналіз останніх досліджень показує, що науково-мемуарні

публікації Д. Палієва лише впорядковуються бібліографами. Львів'янин М. Мороз і Х. Паліїв-Турченко, донька Дмитра Палієва, готують до друку в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича науковий доробок цієї видатної людини. Частина матеріалів зберігається в архіві та відділі наукових й інформативних видань цього інституту.

Мета статті – проаналізувати науково-історичні праці Дмитра Палієва, визначити його внесок у історіографію визвольних змагань України першої половини ХХ ст.

Науково-мемуарну та публіцистичну спадщину Д. Палієва можна згрупувати у такі проблемно-тематичні блоки:

- 1) історія легіону Українських січових стрільців (1914 – 1918);
- 2) Листопадова національно-демократична революція 1918 р.;
- 3) Галицька армія, її участь в українсько-польській війні 1918 – 1919 рр.;
- 4) український національно-визвольний рух у Польщі міжвоєнного періоду (1921 – 1939);
- 5) українська проблема у роки Другої світової війни.

Важливі військово-політичні висновки Д. Паліїв будує на основі дослідження Визвольних змагань 1914 – 1921 рр. Історичні події, що відбувалися в Україні зазначеного періоду, простежуються вченим у низці публікацій.

У нарисі “Двадцять п’ять літ”, який був надрукований у “Календарі “Батьківщина” на 1939 рік”, Д. Паліїв аналізує геополітичне становище Європи напередодні Першої світової війни і робить спробу дати соціополітичний аналіз громадської думки краю щодо можливої війни і її перебігу [4, 86]. Там же стверджується, що галицьке суспільство сподівалося на зміну унаслідок війни європейських кордонів, і на відродження українцями національної держави [4, 86]. Описує він і реакцію добровольців на дозвіл цісаря прийняти до легіону УСС лише дві тисячі стрільців. “І оце перший раз у житті перед нами молодими станула на весь ріст незрозуміла правда: навіть право віддавати своє життя – треба виборювати...” – писав Д. Паліїв [4, 87].

На його думку, восени 1917 р. російська армія не була здатна вести повноцінну боротьбу, бо чимало полків на

Південно-Західному фронті українізувалися. У нарисі “У.С.С. на розстайній дорозі. Спомин з-перед 20 літ” Паліїв докладно аналізує бойовий шлях легіону УСС у Карпатах і на Поділлі, а також реакцію стрілецтва на Російську, а згодом Українську національну революції. “За Збручем – кипучий котел. Отце з хаосу всеросійської революції поволи виколуються зариси, – о Боже! – Української держави! У Києві вже своя влада, своє військо! Мрія, яку леліяли стрільці в 1914 р. ще так несміло – здійснюється. А разом з тим простіші стають хребти, зухваліше дивляться очі, ясніші стають стрілецькі обличчя” [12, 40].

У листопаді 1916 р. цар проголосив незалежність Польщі. На початку 1917 р. стало очевидним, що Галичина, можливо, буде належати до Польської держави. Серед українського населення запанувало обурення. “Серед стрілецтва кипіло. І в наших умах зарисовувався вже зовсім виразно другий фронт. Не на Схід проти своїх, але на Захід”, – згадує Д. Паліїв [12, 41].

Змістовним за конкретно-історичним матеріалом та оригінальним висновком є історико-мемуарний нарис “Листопадова революція”, що вийшов 1929 р. у львівському видавництві “Червона Калина”. У ньому показано діяльність Центрального військового комітету щодо підготовки Першолистопадового збройного повстання у Львові та регіоні, роль ЦВК у створенні Начальної команди Галицької армії (керівництво, на думку автора, було створено запізно) [10, 13].

У публіцистичному нарисі “Перший листопад” у “Ілюстрованому Українському Національному Календарі на 1928 рік”, що вийшов у Перемишлі 1927 р., цю тему порушено знову. Нове видання вийшло під егідою тижневика “Український голос”. У згаданих публікаціях недавній військовик докладно характеризує політичну й мілітарну ситуацію напередодні розпаду Австро-Угорської монархії. “Жовтень 1918 року. Ніхто не знав, що принесуть наступні дні і тижні... На основі царського маніфесту мали повстати чотири національні держави: німецько-австрійська, чеська, південно-слов'янська та українська. А тому, що справа Галичини була досі не вияснена, то й справа української національної держави стояла під знаком запити” [12, 41].

Дмитро Паліїв уважав Листопадовий чин великим, але тимчасовим політичним успіхом галичан. Він визначив причини політичної невдачі (21 – 22 листопада) українців у Львові. На його думку, революція відбулася запізно. У другій половині жовтня з Польського королівства перекинуто до Львова тисячі польських легіонерів і членів різних явних і підпільних військових організацій, які створили кадри для польського повстанського війська, що почало битву за місто. Водночас політичний провід галицьких українців зволивав з повстанням, бо надіявся, що австрійський уряд у Відні добровільно передасть владу українцям згідно з маніфестом цісаря Карла від 16 жовтня 1918 р. 20 жовтня на площі св. Юра у Львові представники Національної ради оголосили своє рішення творити Українську державу. Однак чимало українських політиків бачили її майбутнє у складі австрійської федерації. У зв'язку з цим він робить невтішний висновок: “Офіційна політика нації спочивала в руках людей австрійської орієнтації” [10, 22]. Цих галицьких послів “австрійської орієнтації” Д. Паліїв критикує у згаданих споминах.

Другу причину поразки Дмитро Паліїв убачав у тому, що через великі втрати у минулому легіон УСС був “заслабий” для створення військового центру української революції в Австрії. “Можна сміливо твердити, – зазначає автор, – що на горі Лисоні й під Потуторами У.С.С. втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли... Листопадовий переворот відбувся без стрілецтва, як організації” [12, 42]. І справді, ешелон УСС прибув із Чернівців до Львова аж 3 – 4 листопада, коли польські бойовики відбили в українців основні стратегічні об'єкти – залізничний вокзал, пошту, летовище. Дмитро Паліїв уважав, що катастрофічного запізнення легіону до Львова можна було уникнути, якщо стрілецтво діяло б самочинно, без наказу або й проти наказу (отже, революційним шляхом) [3, 140].

Враховуючи сказане, Д. Паліїв робить такий висновок: Західноукраїнська народна республіка була короткочасним державним об'єднанням, оскільки місцевий політичний провід, який складався головно з інтелігенції, проявив невпевненість і нездатність до соборного державотворення в екстремальних умовах війни [12, 42]. Він наголошує, що Листопадова національно-демократична

революція не мала провідника, який повів би за собою народ до завершення того, що було почато так блискуче Першого листопада Президент Євген Петрушевич і частина Національної ради у переломні листопадові дні були фактично поза революцією, у Відні; не пішов із відступаючим урядом ЗУНР наприкінці листопада й прем'єр Кость Левицький; кілька разів мінялися у ці дні й командири молодих збройних сил. У зв'язку з цим він зазначав: “За 21 день боїв у Львові було аж трьох командантів армії. Що це означає? Що за мужем, що став би на чолі революції, щойно шукали...” Наведені факти стверджують одну трагічну дійсність: “не було на Західній Україні мужа, не було уособлення революції” [6, 43]. Напевно, важко погодитися із такою категоричністю Д. Палієва, але досвідчені тогочасні галицькі політики-посли і справді не завжди були здатні на кардинальні політичні кроки.

Як уже зазначалося, Д. Паліїв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступав за її злуку з УНР. Тому, зрозуміло, що його обрали членом делегації Державного секретаріату, яка у грудні 1918 р. їздила до Фастова на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорією УНР, щоб вона призначила на командантом Галицької армії досвідченого генерала та начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником штабу Євгеном Мишковським, котрі обійняли важливі посади у Галицькій армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину він пише “Жмут споминів. За генералами” у “Календарі Червоної Калини на 1935 рік” [6, 40].

Торкаючись питання про державотворчі можливості Галицької армії, він дійшов висновку, що її тимчасові перемоги (Вовчухівська операція, Чортківський наступ) пояснювалися ініціативністю кількох вищих старшин та енергійністю стрілецтва за відсутності теоретичних здібностей і практичного досвіду Начальної команди [6, 40].

Аналізує Д. Паліїв не лише героїчний (осінь 1918 – літо 1919 рр.), але й трагічний етап бойового шляху Галицької армії, коли під тиском переважальних сил армії польського генерала Ю. Галера (фактично сил Антанти) вона відступила за Збруч, а невдовзі, охоплена епідемією тифу, підписала договір зі

Збройними силами “білої” Росії. У статті “На чисту воду”, що була опублікована у львівському “Літописі Червоної Калини” за 1930 р., четар Д. Паліїв, колишній ад’ютант Начального вождя Української галицької армії ген. Мирона Тарнавського, робить спробу проаналізувати суперечливі заходи старшин, щоб вивести УГА “на чисту воду”. Цей “вихід” потрібний був УГА після договору з армією ген. Денікіна, який укладено 17 листопада 1919 р. в Одесі. Автор називає цей договір “дивоглядним”, бо ж уклала його Начальна команда армії, що боролася за самостійність України зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала [9, 17].

Після поразки визвольних змагань Д. Паліїв фактично змінив наган на перо. Тож воїн-старшина став одночасно політиком і журналістом. Ці грані його особистості часто перепліталися, а тому розмежувати їх важко. Як відомо, військово-політична журналістика – це вибагливе поле діяльності: не можна бути добрим публіцистом, не будучи обізнаним у деталях політичної гри суспільства, зокрема суспільства підневільної нації, яка шукає щораз нові ходи, щоб прямувати до найвищої мети – досягнення свободи своєї нації. Політична публіцистика, якою так завзято займався Дмитро Паліїв, була широким полем діяльності. Але чесний професійний журналіст жив із цієї професії дуже бідно і скуппо, бо українська преса на рідних землях під Польщею між двома світовими війнами була засобом заробітку на одному з найнижчих ступенів. Публіцистика не була для Дмитра Палієва тільки заробітковою професією: його темперамент, уся його національно-патріотична постава, безпосередність, нетерпеливість й імпульсивність диктували йому потребу ділитися зі земляками усім тим, що у ньому кипіло. Отже, газета потрібна була Палієву не тільки як джерело мізерного заробітку, але як доповнення його “Я”.

Журналістської практики Дмитро Паліїв набув у громадсько-політичному часописі “Заграда”, який був друкованим органом Української партії національної роботи. Цей орган проіснував як місячник трохи більше року. Відкрив його 1 квітня 1923 р. передовицею “Наші цілі” Д. Паліїв. До кожного числа “Заграви” він додавав ідеологічні та тематично актуальні статті, де порушував світоглядні, фінансово-економічні питання, справу

фізичного виховання молоді, проблеми українського університету, питання журналістської етики у професійній діяльності. Деяких статей не підписував, а окремі підписані псевдонімом “Д. Веснянський”.

Наступний блок його праць присвячений формуванню праворадикального табору національно-визвольного руху, зокрема політичним передумовам створення й ідеологічним засадам діяльності Фронту національної єдності (ФНЄ). Ініціаторами створення нової політичної партії були Дмитро Паліїв і Володимир Кохан. Для поширення серед населення Галичини та Волині суспільно-політичних ідеалів нової організації заснували видавничу кооперативу “Батьківщина”. У 15-ту річницю Листопадового Зриву, 1-го листопада 1933 р., вийшло перше число журналу “Перемога”, що і вважається датою заснування ФНЄ [13, 117]. У редакційній передовій було написано: “Куємо новий світогляд! Доля нації залежить від нас самих!” [11, 1]. Д. Паліїв прагнув, щоб новий журнал, насамперед, читала нечисленна українська інтелігенція – вчителі, священники, кооператори. Спочатку це був двотижневик, потім місячник, згодом – кварталник. Виходив журнал з 1933 р. по 1936 р. включно.

Дмитро Паліїв уважно спостерігав за політичним процесом над членами “Спілки визволення України”, критикуючи сталінський режим за переслідування національно-патріотичної інтелігенції. Він уважав, що “інтелігент не повинен заломлюватися під тиском рафінованих дій ворога” [11, 1].

Він прагнув також узагальнити західноєвропейську філософську думку ідеалістичного спрямування другої половини XIX ст., до чого захоплювався редакцію [2, 113].

15 листопада 1935 р. Д. Паліїв засновує щоденник ФНЄ “Українські Вісті” та стає його редактором. З ним співпрацювали М. Іванейко, д-р Іван Гладилевич, Володимир Дзісь, Роман Антонович, Зенон Тарнавський. Щоденник мав інформативний і політично-полемічний характер. Так, після арешту польською владою Степана Бандери закликав адвокатів боронити його, друкував полемічні статті з критикою деяких методів діяльності УНДО, засуджував прорадянські настрої на Галичині та Волині [14, 405]. Інформував про громадські організації, зокрема про

діяльність Союзу українок у Галичині. Дмитро Паліїв ініціював також низку публікацій про наукові археологічні відкриття доби Галицько-Волинської держави, зокрема Я. Пастернака в Крилосі [8, 2]. Напередодні вибуху Другої світової війни (31 серпня 1939 р.) з'явився останній випуск “Українських Вістей”.

Окремо треба сказати про погляди Дмитра Палієва щодо початку Другої світової війни. Коли розпочалась радянсько-німецька війна, він стояв на тому, що українці повинні взяти у ній участь, але не як партизани, розбиті на різні групи, а як вишколена військова одиниця [7, 107]. Зрозуміло, що на громадських засадах було важко сформувати таку мілітарну структуру. Тому Паліїв підтримав ту частину мельниківського проводу ОУН, яка наполягала на створенні регулярної частини у складі німецького війська. Він узяв активну участь у організації Дивізії та встановленні складу Військової управи. Д. Паліїв не тільки закликав здатних до військової служби українців зголошуватися до Дивізії, але й сам вступив до неї. Своє розуміння ролі Дивізії він виклав у рефераті “Історичні досвіди”, який виголосив перед старшинами-українцями у червні 1944 р. [7, 108]. Він уважав боротьбу розрізнених партизанських відділів УПА проти добре зорганізованої й озброєної більшовицької армії безрезультатною. Однак ця теза Палієва є дискусійною, бо створену у 1942 р. на Волині УПА масово підтримувало українське населення.

Висновки. Військово-політичний досвід й історичні традиції української державності 1917 – 1920 рр. залишилися, на думку Д. Палієва, недооціненими та недослідженими, хоча їх вистачило б, щоб виховати цілі покоління державно мислячих, творчих особистостей. Цей досвід так і не ввійшов до скарбниці політичної культури народу, а без нього неможливо сформувати громадянське суспільство. Власне ідеї національно-політичної культури, твердження щодо необхідності підготовки фахових військових діячів на традиціях княжої та козацької доби лягли в основу військово-політичної концепції Д. Палієва. Основною умовою відродження української державності він уважав соборно-територіальну та політичну єдність суспільства. Спираючись на історичний досвід 20 – 30-х рр. ХХ ст., Д. Паліїв робить висновок: здійснення стратегічної мети – відродження

незалежної соборної України – залежатиме передусім від геополітичної ситуації в Європі, а також стосунків із сусідами та великими державами [5, 2]. Це слушний висновок військовокаполітика. Отже, політичний досвід і творчий доробок Дмитра Палієва мають велике значення для становлення багатопартійності й громадянського суспільства у незалежній державі, вдосконалення військово-патріотичного вишколу в сучасних Збройних силах України.

Перспективним напрямом дослідження теми є вивчення й аналіз посольських виступів Дмитра Палієва у сеймі Польщі міжвоєнного періоду.

Джерела та література

1. Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Колекція матеріалів родини Д. Палієва.
2. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 324 с.
3. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Інститут Східно-Центральної Європи. – 1998. – 488 с.
4. Паліїв Д. Двадцять п'ять літ. (Спомини) // Календар “Батьківщина” на 1939 рік. – Львів, 1938. – С. 86 – 89.
5. Паліїв Д. Гріхи СВУ // Новий час. – 1930. – Ч. 46 (804). – 28 квітня.
6. Паліїв Д. Жмут споминів : За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40 – 44.
7. Паліїв Д. Кілька думок сотника Д. Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом Дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – Ч. 5 – 6 (36 – 37). – С. 105 – 109.
8. Паліїв Д. Крилос // Батьківщина. – 1937. – Ч. 33 (142). – 29 серпня.
9. Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 14 – 17.
10. Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – Львів : Б. в., 1929. – 25 с.
11. Паліїв Д. Самоспалювання чи фанатизм успіху // Перемога. – 1933. – Ч. 1. – 1 листопада.

12. Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі. Спомини з-перед 20 літ // Календар “Батьківщина” на 1937 рік. – Львів, 1936. – С. 40 – 42.

13. Шанковський Лев. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен : Дніпрова хвиля. – 1958. – 319 с.

14. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – С. 405 – 427.

Медвидь Оксана. Военно-мемуарные студии и редакционно-издательская деятельность Дмитрия Палиева. В статье анализируются научные исследования Д. Палиева по военной истории Украины XX в. истории легиона Украинских сечевых стрельцов, Ноябрьского восстания 1918 г. на западно-украинских землях, участия Галичской армии в украинско-польской войне 1918 – 1919 гг., украинского национально-освободительного движения в Польше 1921 – 1939 гг. Показана ценность творческого наследия Д. Палиева для развития отечественной военной исторической науки.

Ключевые слова: Дмитрий Палиев, легион УСС, Галичская армия, национально-освободительное движение.

Medvid' Oksana. Military memoir studios and editing-publishing activity of Dmytro Paliyev. In the article D. Paliyev's scientific research on military history of Ukraine, i.e. the history of Legion of Ukrainian Sich Riflemen, November revolution of 1918 on the Western Ukraine territory, participation of Galician army in the Ukrainian-Polish war 1918 – 1919, national liberation movement during 1921 – 1939 is analyzed. The author shows D. Paliyev's value of creative heritage for the development of modern military historic science.

Key words: Dmytro Paliyev, Legion of Ukrainian Sich Riflemen, Galician army, national liberation movement.